

Egter van Wissekerke, Jan, **Van kwade droes tot erger. Gebruik en veterinaire verzorging van paarden in het leger (1762-1874)** (Dissertatie Utrecht 2010; Rotterdam: Erasmus Publishing, 2010, 400 blz., ISBN 978 90 5235 205 3).

De auteur van dit proefschrift overleed vlak voor de promotiedatum. De Universiteit Utrecht kende hem in november 2010 postuum de doctorstitel toe, en bij die gelegenheid verscheen deze handelseditie.

Van Wissekerke, dierenarts in ruste, werd op het spoor van zijn onderzoek gezet door het dagboek van een van zijn voorvaderen, die tijdens de slag bij Waterloo persoonlijk adjudant was van de prins van Oranje, de latere Willem II. Het resultaat van zijn jarenlange studie van het lot van het militaire paard draagt alle tekenen van de *Gepflogenheiten* van de liefhebber-historicus. Er is een grote hoeveelheid literatuur onderzocht, de netten worden breed uitgeworpen, en de behandeling is welhaast encyclopedisch. De stijl is onderhoudend, met veel oog voor het sprekende detail.

De rechtvaardiging voor zijn aanpak geeft Van Wissekerke zelf als een van de conclusies van zijn onderzoek: militair-historici hebben over het thema nog nauwelijks geschreven. Met zijn boek wordt het terrein voor het eerst in den brede opengelegd, en dit is tevens de belangrijkste verdienste ervan. Wat de historicus aan diepte van analyse mist, wordt gecompenseerd door de breedte aan gegevens die Van Wissekerkes noeste arbeid heeft opgeleverd, en ook door de vele expliciete en impliciete suggesties voor nader onderzoek die door het hele boek heen voor de specialist opdoemen.

Voorbeelden van het laatste geeft Van Wissekerke zelf wanneer hij suggereert dat het feit dat Napoleon geen 'paardenman' was een rol kan hebben gespeeld bij zijn nederlaag bij Waterloo, en dat dit gegeven weer samenhang met de verstatelijking van het leger na de Franse revolutie. Daarbij gingen legerpaarden van particulier bezit over in overheidsbezit, met als gevolg dat de zorg

voor de dieren aanzienlijk verslechterde. Mij trof in het hoofdstuk over de verschillende 'rassen' van legerpaarden wat een prachtig materiaal hier ligt voor bestudering van opvattingen over erfelijkheid en fokkerij in de achttiende en negentiende eeuw. De auteur stelt terecht dat er tot midden negentiende eeuw eigenlijk nauwelijks van rassen kan worden gesproken. Veeleer bestonden er regionale typen zonder vastliggende kenmerken die veel overlap en vermenging vertoonden. De methoden die werden gebezigd om zwaardere, sterkere, snellere, et cetera dieren te fokken, en de theorieën en overtuigingen die met die methoden samenhangen, trekken onder wetenschaps- en cultuurhistorici steeds meer belangstelling.

Het kloeke boekwerk begint met een beschrijving van de rol die paarden in de oorlogvoering speelden en van de verschillende typen paarden die daarvoor werden gebruikt. Daarna komen de rassen die in West-Europa gangbaar waren en de fokkerij aan bod. Nederlandse paarden speelden geen bijzondere rol in de beschreven periode. Van de drie meest prominente Nederlandse typen, de Fries, de Groninger en de Gelderlander, was alleen het laatste geschikt als cavaleriepaard. De Fries was meer een draver, en de Groninger vooral een tuigpaard. De fokkerij van Amelandse paarden, een type dat geschikt werd geacht voor de lichte cavalerie, kwam nooit goed van de grond.

Na een beschrijving van de ontwikkeling van tuig en hoefbeslag richt Van Wissekerke het vizier op de veterinaire aspecten, die in de beschreven periode nog sterk door de humoraalpathologie werden bepaald. Het veterinair onderwijs en de professionalisering van de diergeneeskunde krijgen aandacht, waarbij gesteld wordt dat de behandeling van legerpaarden daarbij een factor van belang is geweest. Dan komen de voornaamste ziekten en aandoeningen van legerpaarden aan bod, inclusief de ideeën over hun oorzaken en de toegepaste behandelingen.

Tussendoor bespreekt de auteur de betekenis die aan de kleur van een paard werd

toegekend, waarbij ook een nauw verband met de humoraalpathologie bestond. Het slothoofdstuk, dat je zo treurig maakt als een paard in de regen, bespreekt de verwondingen die paarden in de strijd konden oplopen, en hoe daarmee in de legers van de achttiende en negentiende eeuw werd omgegaan. Een bibliografie en personenregister completeren het geheel.

BERT THEUNISSEN, UNIVERSITEIT UTRECHT

Nieuwste geschiedenis

Jong, Alpita de, *Knooppunt Halbertsma. Joast Hiddes Halbertsma (1789-1869) en andere Europese geleerden over het Fries en andere talen, over wetenschap en over de samenleving* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2009; Hilversum: Verloren, 2009, 480 blz., ISBN 978 90 8704 134 2).

Zonder twijfel de meest bestudeerde Friese geleerde uit de negentiende eeuw is Joast Hiddes Halbertsma, bakkerszoon uit Grouw, student theologie in Amsterdam, en doopsgezind predikant, respectievelijk te Bolsward (1814-1821) en Deventer (1821-1859). Zijn belang reikt echter ver over de theologische grenzen heen. In 1933 verscheen al eens een dissertatie over Halbertsma, en zijn honderdjarige sterfjaar werd aangegrepen voor een dikke bundel opstellen over hem en een dito bundel gevuld met tot dan toe ongepubliceerd werk van zijn hand. Werde de waarde van Halbertsma's werk en gedachtegoed tot voor kort vooral gezien op het gebied van de Friese taal en cultuur, sinds een jaar of tien is een kentering in die positionering gekomen en wordt er aandacht gevraagd voor zijn rol in het nationale discours. De studie van De Jong, die ze als proefschrift met succes verdedigde aan de Universiteit van Amsterdam, voegt aan die herwaardering een nieuwe dimensie toe en plaatst Halbertsma's werk en acties in een Europees kader.

Aanvankelijk begonnen als een onderzoek naar Halbertsma's aandeel in de internationale dynamiek achter de negentiende-eeuwse Friese cultuurbeweging, verlegde De Jong het perspectief naar de plaats van Halbertsma en het Fries in de internationale discussie over de rol van taal, taalverwantschap en taalstudie op regionaal, nationaal en internationaal niveau en de implicaties daarvan voor maatschappelijke en politieke denkbeelden. Juist Halbertsma leent zich uitermate goed voor zo'n benadering, gezien zijn grote internationale oriëntatie, zoals die blijkt uit zijn correspondentie, zijn lidmaatschappen van talloze geleerde genootschappen in binnen- en buitenland en zijn reizen naar diverse delen van Europa. Het tijdperk dat De Jongs studie bestrijkt kenmerkt zich door allerlei ingrijpende ontwikkelingen, zowel politiek, maatschappelijk, als wetenschappelijk. Napoleon en het congres van Wenen brachten een ommekeer in de kaart van Europa met allerlei consequenties voor het ontstaan van nationale identiteiten. De Franse Revolutie en haar ideeën hadden een verschuiving teweeg gebracht in het maatschappelijk bestel ten gunste van de burgerlijke middenklasse, en de Romantiek met haar aandacht voor het volkseigene eiste een nadrukkelijke studie op voor volkstalen en volkscultuur, en dat in historisch-diachronisch perspectief. Het was de tijd waarin de ontwikkeling van klankwetten leidde tot de ontdekking van de Indo-Europese taalfamilie in het algemeen, en, van belang voor deze studie, van de onderlinge relatie van de Germaanse talen in het bijzonder. De plaats van het Fries werd in de internationale discussie dikwijls aan de orde gesteld, niet alleen in Nederland, maar ook in Scandinavië, de Duitse landen, Brittannië en zelfs Italië. Een van de bijzonderheden, en daarmee ongrijpbaarheden, van het Fries was immers dat het gesproken werd in de provincie Friesland van de Nederlandse Republiek, het Duitse hertogdom Hannover en de Deense hertogdommen van Sleeswijk en Holstein.

De Jong zet haar studie breed op in drie delen. Ze begint met een bespreking van de studie van